

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 2

Fylke: Oppland.

Tilleggsspørsmålnr.

Herad: V.Slidre.

Emne: Transport av høy.

Bygdelag: Øyebygde i Røn.

Oppskr. av: G.Kirkevoll.

Gard: Kirkevoll.

(adresse): Jomfrubraatvn.25,
Bekkelagshøgda.G.nr. Br.nr.
66 og 67 2 og 3

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

For det meste. Gartner 56 aar.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

Mykje er og etter far og mor- fødde i 1857 og 1862.

SVAR

- 1) Med umsyn til transport av høy so har dei vore skilnad paa mindre bruk, ~~Ø~~ husmannsplassar og større gardar.
- For 70-80 aar sidan hadde som oftast kvar gard ei eller tvo smaa løor i utmarken, til dels temmeleg langt til skogs. Dei fleste husmenner hadde og si løo i skogen og fleire hadde tvo. Sjølv hadde me tvo lødor i skogen. Den eine var nesten uppe paa flataasen. Den kan eg ikkje hukse i bruk. Men ikring den andre slo me til umlag 1912. Desse lødone var smaa. Dei kunne ta 3-4 vinterlass. Dei sto paa ei slette eller glenne i skogen som ei tid hadde vore rydda. Rundt ikring vart det slege gras og rispa lauv, helst suljolauv. Um hausten vart det raka lauv paa bakka (ospelaav).
- Ulve - ein gard i Øyebygden- hadde i si tid 7 husmannsplassa. Dei fleste av desse hadde sine slettor i skogen og sine lødor, som alle var burte før mi tid. Far fortalde meg kvar desse slettone og lødone laag. Det var ganske interessant. - Det var og utmark (som laa i skogen) som var inngjerda. Der blir det slege enddaa, um det er tid. Men all utmark som ikkje er gard ikring vart nok slaatten slutt for umlag 40 aar sidan og meir. Folk tykte det vart slege ned mykje granplantor med det. Og lite høy vart det og. Men mange sette nok pris paa det høyet um det ikkje vart so mykje av det. Eg kan hukse ei samtale med ein granne

Ola Semleng og far som meinte at det gjekk so mykje tid med denne haskeslaatten (skrapslaatten) at det lønte seg klent. Ola svara: "Tenk om du vart fôrlaus til vaaren og maatte kjøpe dette fôret, kor mykje vilde ikkje det koste?"

I V.Slidre (andre stader og) var det tvo slags utmarksslaatt. Den i heimteigene (heimaasen) som laag nokso nemme bygden. So var det ønning i sameigun (statsaalmønning). Der kunne inngen taka til aa slaa før Larsokdagen (10/8). Det var mest folk fraa mindre gardar og hussmannsplassar som slo i sameigun. Endaa det heite sameige so var det ein gamal skikk at bestemte gardar og plassar hadde sine myrslaatter og finntøppslaatter. Myren hadde vanleg namn etter mannen eller garden som brukte aa ha den myrslaatten. Paa ei og annan st^ørmyr var det um aa gjera aa koma fyrst Larsokdagen og ringe inn eit bra stykke med ei "skaar", eller seta paa ei "kløyving" (tvo skaare midt gjennom eit stykke) som merke paa at daa var det hans.

Dei som ikkje hadde hest drog ned fôret fraa heimaasen paa skikjelke. Men fraa sameigun kjørde dei med hest. Det var ein eller annan som kjøydde for dei. Eller dei fekk laane seg hest aa kjøyrde sjølv. Ofte kom det so mykje snø um vinteren at dei maatte draga fôret heim paa skara paa skikjelke. Det var eit slit og ikkje heilt ufarleg sume tider. Men dei kunne skjente likevel um dauden ikkje var langt burte. Ut paa vaaren for umlag 60 aar sidan skulde Ola Tørisen paa Haga og Nils Hamarsneshaugen til Murkelie etter fôr. Dei drog paa skikjelkar og maatte over ~~ein~~ Vadset-isen. Det var so langt paa vaaren at isen saag stygg og usikker ut. Ola som stamma lite sa so: "E - e - e, trur mø gaa uss ned her". Nils vara ganske langt: "Aa-ja, mø har mat med uss". Nils var kjend for sine kjappe og humoristiske svar. - For 80-90 aar sidan var dei husmann Svein Skute som kjørde heim fôr fraa tvo støla, mose og størr fraa sameiga og ved fraa skogen med uksar.

Han held paa med dette i lengre tider og ól upp oksane sine sjølv ~~én~~ fek namnet "Skutebrunin". Ola Fosheim (storgard) kjøpte eine oxen av Svein. Skutebrunin var so sterk at han drog ein stokk fraa Dulpen og burt paa sagi som ingen hest greide dra. Ola kjøpte paa sama tid ein okse fraa Køllo i Ulnes. Ein vinter kjørde dei heim alt ~~fóret~~ ~~fóret~~ fraa Ny-støl og til Fosheim med desse tvo oksane. Ola Fosheim hadde nestar nok, men han hadde hug til aa prøve alt. Oksane vart ikkje skodde. (Dette er fortalt av far).

- 2) Fóret som vart slege vart bore fram til utlóa i reip elåer svulk (børsvolk) Ved lóa var det ei større slette og der vart fóret turka fraa stader det var mindre sol.

Svulken var laga av ei passeleg grov bjørkebuske eller vier paa umlag 3 m. I toppen var det att nokre kvistar, men nedover var kvistane avspikka. Ein passeleg grov bjørkekvist paa umlag 1 m. vart lagt med toppenden eit stykke inn paa toppen av den lange. (rotendane peika til kvar sin ende) Kvistane vart fletta mest mogeleg inn i kvarandre, so vreid ein rundt tóppane med soli til det vart passeleg hardsnutt som eit grovt reip og gjorde ei lykkje (løkke) og snurra enden rundt nedover som ein gjer ein annan ~~spænn~~ vidjespenning. Rotenden av den minste kvisten fester ein ved aa stikke den godt innmed kvistane paa sjølve svulken. Ved aa bera i svulk spara ein paa reipi. Ofte hadde dei ikkje reip heller. Fóret vart kjemba i kjembor med riva og lagt i svulken eller reipet. Smaatt fór maatte kjembast godt skulde det henge saman. Naar bəri var stor nok, sveipte ein endane paa svulken saman, drog grovenden gjenom lykkja og drog til. Var bəri tung, som ho oftast var, maatte ein hjelpe paa bəri. Anten ved aa lyfte den opp paa ryggen til den som skulde bera. Eller den som bar satte seg ned paa bakenden. Daa vart bəri berre rulla burt paa ryggen til beraren. Var bəri tung so var det verst for ein kom ~~ma~~ paa fótane. Svulken eller reipet vart lagt paa oksli.

Hjelparen stod alltid bak naar han skulde hjelpe paa bori. Det var karane som bar fôret. Barna maatte nok vera med i hjelpe til med eit og anna fraa dei var ganske smaa. Dei kunne rispe lauv og rysskje grasdoddar innmed busker og tre. Eller dei var med raka med ei litt rive. - Løypestrenger har vore brukt i Vang, Valdres, men ikkje i Slidre. Store teinor laga av kløyvde bjørk eller vierteinar (kan hende derav namnet teinor, bygdemaal teine, teina, teino, teinudn) vart brukt til aa bera graset i naar ein grasa med skjero etter skigardar, steinrøysar eller bekker. Det er og slutt med for 40-45 aar sidan. Det var rispeteino, vøndleteino og kløvteino. Dei siste bruktest til aa kjøre kløv i paa hesteryggen fraa stølane. I vøndleteinaⁿ bar dei vøndlar (høydatter) til kyrne. Rispeteino var til aa rispe lauv i. - Dei som laga teinone heite Teinemakara. - Kløvteino hadde trebotn med tvo sterke vionempe^{noko} speningar paa kvar langsida paa teina ~~xxx~~ ovanfor midten.

Dei var avlange (umtrent ovale) og umlag $\frac{1}{2}$ m. høge.

Vøndleteine og rispeteine kunne vera ganske like. Dei hadde sama botnen som i sidone og hadde ei vionempe ~~paa~~ midt paa teina som var meir rund enn kløvteina.

Aa bera fôr paa to stenger har eg ikkje sett i Slidre, men i Skjaak, Gudbrandsdalen var det ikkje so lite brukt.

Paa tvo slike stenger kan ein bera ganske mykje. Dei eg har sett har vore utan tverrstenger. (tverrtre)

I Valdres heite det "sleaflog" um bøygen paa sleameien. Likeso heitte det skiflog (skibrette). Fløg er godt namn. Det er noko vil fløge oppover.

3)

Høyet vart fôr støtt kjørt heim paa vinterføre. I den seinare tid etter det vart gode veger til fjells, har dei take høyet paa lastebilar eller paa høyvogner. Ofte blir det bunta fyrst.

4.

I høyonna blir det brukt høyvogn (fire hjul) fôr brukte dei trestengd slede. (Meiane skodd med bjørkestenger). Dei

vart kalla høyslede og hadde kar framma og bak-og julingstong.

Maal paa sledane kan eg ikkje hukse.- Hjulsleden hadde berre eit hjulpar paa midten som ikkje var svert store. Det hende dei sette eit hjulpar under vegmeiane paa ein vanleg slede og i ei snøggvending, naar dei t.d. skulde kjøre høy fraa seteren ut paa vaaren og føre var gaatt nede i bygd. Dei maatte bruke baade slede og hjul.- Under vintersledane var det jarnstenger. Og paa sumarsledane trestenger. Det var helst stenger av bjørk, men kunne og vera av tett og hard gran. Sumarsleden vart ogso kalla "trestenging" - eller kjøre paa trestengt.-

Den tid dei toko reinmose ~~kil~~ brukte dei hekkji (grindar) paa sledane for elles vilde mosen dette av. Hekkji~~dn~~ var laga av ganske tynne sprinklar i ei ~~xx~~ treramme til aa seta paa sidone av sleden. Trestenging (sama sleden) vart brukt baade til høy og lokjoring. Sidan vart vanlege høyvogner brukt til det sama.- Eg har ikkje høyr~~t~~ um forbod mot bruk av slede eller vogn, men derimot forbod mot aa bruke "haldar" paa kjerrone. Ein stav med tvo jarnklør i nedre enden som hang under kjerra. I ein bakke naar hesten stana og slepte kjerra litt attende tok haldaren med klørne ned i bakken og held kasset so hesten slapp aa halde. Han fekk kvile betre. Desse haldarane grov upp vegen vart det sagt. Paa sledane som var jarnstengde var det og ein haldar i bakre enden paa eine meien.

Ei liti historie vil kanskje forklare meir um haldaren. P.M. Sægaard har i 1868 skrive ei bok "I Fjeldbygdene" Han var oppvaksen i Vaagå og vart seinare sorenskriv ar i Valdres. Hans far var prest og fekk eit anna kall i Setesdalen. Ved fløtinga var dei innum Kristiania. Og guten tok seg ein tur upp mot Ekeberg. Medan han sat og kvilte kom ei vogn med tre hesta oppover. Det var ei dame og tre herra i vogn. I ein bakke skulde hestene puste (kvile) "men idet Vognen seg tilbake, brast Gaffelen nesten idetsamme den

greb fat i Jorden. Herrerne sprang strax ud, idet de spurgt
Kusken, hvad der var paaferde, men førend denne kunde svare, raabte jeg:
"Haldaren rauk sund!" Herrerne saa forundrede paa mig, idet
den ene sagde til den anden: "Jai tror, ved God, det er en islandsk
Dreng." Damen som blev siddende i Vognen, bemærkede, at jeg
maaske var svensk, og for at komme paa det rene hermed, spurgt
hun mig, hvorfra jeg var. "Høgt ovante fraa dalom," svarede
jeg. "Hvilket barbarisk sprog!" udbrød en av Herrerne. O.s.b.
Historia er fraa umlag 1830, daa Sægaard kom til Valdres i
slutten av juli 1843. - Eg har forreisten høyrte at vogn og
kjerrehjul maatte ha ei viss breid paa skoddningen. Men meir
om dette veit eg ikkje.

Naar ein kjørde høy eller korn fraa jorde brukte ein
berre julingstong til aa halde høyet eller kornet fast paa
sleden. Julingstongi (eller julingsstong, det var vel stong og
ikkje tong) var heller lite lenger enn sleden og maatte vera
ganske sterk og helst lite bøygde so ho ringa seg etter lasset.
Ho var festa med sterke viospeningar i framkaret paa sleden.
I bakre enden var det bora i tvo sterke, stutte trepinnar umlag
ein $\frac{1}{2}$ tomme fraa kvarandre. Millom desse pinnane skulde reipet
gaa naar ein jula lasset. Det var um aa gjera aa leggje opp
julingsstongi beint. Likeso maatte ein sjaa etter at lasset
ikkje vart jula skakt naar ein drog til. Det skulde ikkje mykje
til før lasset seig over paa eine sida og vilde velte av.
Reipet ein jula med var festa i bak-karet paa sleden slik at
paa eine ~~enda~~ enden av karet var det ei reipshelde. Og i andre
enden var festa den enden av reipet som ein jula med. (drog
til med). Naar ein skulde jule slengde ein fyrst reipet over
enden paa julingsstongi framanfor dei to pinnane (som held rei-
pet paa plass). Enden paa reipet smetter ein gjennom reipshelda
og deretter over julingsstongi millom dei tvo pinnane. So kan
ein draga til det ein kan, slenge tilslutt eit par kast av
reipet kring enden av julingsstongi og tek eit tak ned i

reipshelda og gjer kappmello, som siste laasing paa reipet. Kappmello er ei knyting av reipet paa endane paa reipshelda som ikkje gaar opp att.- Reipshelda er av tre. Den kunne vera laga av sjølvvaksen brisk eller av ei grankrøkle. Men mest var dei ringa av yttre laget paa bjørken, so sevjelaget kom ytterst paa helda. Vyrkje maatte liggje i bløyte ei stund so var det lettare aa bøyge. Helda var for det meste laga av eit stykkje. Men kunne og vera laga av 3 deler, slik at det stykket som reipet gjekk paa snudde rundt paa ein sterk jarntein som gjekk gjennom. Det var lettare og dra til og spara paa reipet.- I seinare tid har det vore laga heldor av jarn eller bøygt til av jarnrøyr. Men dei er ikkje so gode og slit meir paa reipet. Reipsheldone var dei sama til julingsreip og berereip.

Eit vinterlass var mykje større enn eit sumarlass. Vinterlassi vart kjørde lange vegar opp til 2 og 3 mil. Og det vart brukt tvo dagar paa turen so det var um aa gjera aa faa med mest mogeleg. Det var nesten ei liti kunst aa lesse eit stort og godt vinterlass. Det skulde vera baade mest mogeleg breitt og høgt og ganske firkanta med skarpe kanta.

- 5) Nokon fellesslaatt trur eg det ikkje har vore. Høyet fraa utslaattone i heimaasen vart ofte liggande til sist paa vinteren. Men skrapønninge som størr og finntøpp vart kjørt heim paa fyrste snødøtto. Dette skrap-føret maatte nyttast opp fyrst paa vinteren og framover. Likeso vart reinmosen kjørd heim paa fyrste snødøtten.- Høyet fraa langstølane som var verst aa brøyte veg til maatte ein helst taka før jol, før snøen vart for stor. Høyet fraa heimstølen tok nokso langt ut paa vinteren. Alle hadde ikkje so bra plass heller.- Naar vegane skulde brøytast vart det avtala at alle maatte vera med. Slike brøytingar kunne vera harde baade for folk og nestar. Det kunne ogso koma uver. Daa var det nestar som vart sett fyre som var sers gode til aa ta vegen. Det hende dei maatte tulle seg inn i skinnkjolen, leggje seg paa

sleden og lata hestane gaa. som dei vilde. Ein gong for lenge sidan skulde dei etter høyt til eit støttslag som heitetter Strø. (Fraa nørst i Slidre). Opp paa fjellet kom uveret so tjukt at dei sag ingen ting. Ei liti graa merr fraa Ste'e (ein gard) vart sett til aa gaa fyre. Karane maatte legge seg paa sledane. Og framover gjekk det umikkje akurat so fort. Men langt um lenge tok merre XXX som gjekk fyre til aa knegge. Daa var dei framkomne. Men uveret held fram, og karane hadde lite mat med seg. Mannen fraa Ste'e slog stort paa det og spotta og sa: "So lengi du har raad til blaase so lenge har eg mat i bumba". Men det gjekk hart inn paa maten til alle for dei kom seg til bygd i att.

Ein maan som skulde til ein støl som heiter Soleikrudn ogso nørst i Slidre ~~XXXXXX~~ fraus ihel fordi han hadde ikkje faatt gjort seg upp varme. Det var den tid dei slo varme. Det synte at han hadde prøvt til aa faatt det til aa brenne i nevveren ogso, men so hadde det slokna att for han. Det var ikkje fyrste gongen slikt nende. Difor vart nevvere kalla ein "manndraber". - Dette har mor fortalt. Ho var fraa Lomis-bygden i Slidre.

Naar høyt skulde hentast fraa langstølen maatte ein vera uppe tidleg. Det var lang veg. Og lasset maatte lessast sama dagen so ein kom fram. Dagen etter var det aa kjøre lasset heim. All reidskap og allt som skulde brukast maatte vera i god stand. God mat og bra med mat maatte mannen ha med seg. Var det brøyting so vart det ofte mykje møking. Me hadde ~~langstøl~~ som laag noko før seg sjølv. Far maatte ofte bruke hestetruge. Det gjekk bra naar hestane kunne bruke dei, men ikkje alle greide det. Naar ei endeleg kom fram var det aa faa lest lasset og jula det godt. Ein maatte ha gode umblogo og gode umblogoreip. Umblogo var 8 eller 10 umlag 4 m. lange bjørkestenger. Dei var ein tunne eller slikt

i rotenden. I toppen var det ein liten spening. Naar lasset var lesst og julingstongi var godt jula, la ein paa umblogudn. I grovenden paa umblogudn var det spikka eit djupt hakk, som skulde halde umblogo fast naar ho vart stukken innmed framkaret paa sleden og bøygde bakover (ringa etter lasset) Det maatte vera 4 eller 5 paa kvar side av lasset. Umblogudn skulde halde saman fóret paa lasset. Fjellfóret var smaatt og maatte lessast og pakkast godt skulde det hange saman til bygdars. Umblogone vart stramma gjennom speningane med eit reip som var festa i bakkaret paa sleden. Dei maatte vera godt og jamt fordelt paa sidone av lasset. Og den ~~hassake~~ nederste umblogo maatte vera ganske laagt; for der røynte det hardast paa. Til slutt vart det kasta rundt det heile tvo sterke og gode reip som vart godt ^{og} omhyggeleg jula. So vart lasset velta upp og sidone under vart godt avkjemba med rive. Likeso det vart stappa godt innunder umblogo og elles rundt ikring. Slik stod lasset til um morgon. Daa bar det ogso opp tidleg. Etter ein hadde kjørt eit stykke av vegen maatte ein ofte jule upp att lasset. Svedalen var siste stykket av aasvegen. Her var vegen ganske flat. Og sist paa vinteren vart denne vegen so stauput. Det vart djupe buljedalar og toppar so var sers leit aa koma gjennom. Det ^{av} kom at naar lassí fyrst tok til aa grava vart det straks verre og verre. Vart det for ~~alle~~ maatte alle ut med hakker og spader for aa faa hakka ryggane av og ^{fylle} ~~taa~~ dei ned i dalane.

10-4-51

6253